

LE LAZARET ET LA LEPROSERIE DE SPLIT

Cvito FISKOVIĆ

Parmi les monuments historiques à Split se distinguent particulièrement deux qui illustrent la culture sanitaire de cette ville dans le passé. Ce sont le grand lazaret au bout du rivage du port et la petite léproserie qui était située sur les pentes nord — est de la colline Marjan.

Le lazaret fut construit vers la fin du XVIe siècle tout près des remparts sud — est du palais dioclétien et sur l'initiative de Daniel Rodriguez, commerçant et diplomate de Split. Dans ce travail l'auteur complète l'histoire de ce lazaret par des nouvelles constatations et il relate, entre autres faits, les difficultés que la construction de celui-ci a causées.

La modeste léproserie, presque inconnue jusqu'à présent, et sur laquelle l'auteur a su trouver un matériel historique très intéressant, date de la deuxième moitié du XVIe siècle. Construite en dehors de la ville, elle a été transférée au cours du temps plusieurs fois. Dès 1603 elle ne représentait plus qu'une ruine. Aujourd'hui de ce bâtiment n'existe plus aucune trace.

DAS LAZARET UND LEPROSARIUM VON SPLIT

Cvito FISKOVIĆ

Unter den historischen Denkmälern der Stadt Split ragen zwei hervor die insbesondere die Kultur des Gesundheitswesens vergangener Zeiten illustrieren. Es sind dies das am Rande des Hafenstrandes gelegene grosse Lazarett und das kleine Leprosarium auf dem nordöstlichen Abhänge des Berges Marjan.

Die vielen aus erhaltenen Archiven entnommenen Daten über das Lazarett selbst hat der Autor mit dieser Arbeit durch neue von ihm festgelegte Angaben vervollständigt. An den südöstlichen Wall des Diokletian—Palastes angelehnt, entstand das grosse Lazarett zu Ende des 16. Jahrhunderts auf Anregung des in Split sesshaften Kaufmanns und Diplomaten Daniel Rodriguez. Der Autor spricht u. A. über die den Bau des Lazaretts begleitenden Schwierigkeiten.

Das bishier kaum bekannte kleine Leprosarium über welches der Autor interessantes Material gesammelt hat, wurde in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts ausserhalb der Stadtwälle von Split errichtet, später jedoch weiter ab versetzt. Die Angaben des Autors hierüber gehen bis zum Jahre 1603, zu welcher Zeit das Leprosarium nur noch eine Ruine war, sodass von dem Gebäude selbst heute keine Spur mehr vorhanden ist.

SPLIT I ZADAR — LABORATORIJI NARODNOG MEDICINSKOG NAZIVLJA

Aleksandar ARNAUTOVIĆ

MNOGOBROJNA SU UPORIŠTA U NAŠOJ PROSTRANOJ ZEMLJI sa kojih su polazili slobodari, rodoljubi i vojnici da izbore nezavisnost naših naroda, da razmaknu i obezbede granice opštejugoslovenske države, da dadu nezadrživi zamah našoj kulturi i da ostvare naše bratstvo i jedinstvo kome su se kroz vekove odupirali Bizant, Stambul, Mleci, germanski crni dvoglavi orao. Jedno od tih glavnih uporišta je i naše Pomorje. A Split i Zadar su svetle tačke njegove. Iz tih naših tvrđava potekle su, pored ostalog, i prave jezičke revolucije pa i pokreti i ostvarenja u oblasti narodne medicinske terminologije.

I

Ništa nikad nije moglo slomiti duh Splićana, čak ni strogo — tuđinska vlada od 1813. do 1918. U pogledu slobode narodnog govora, Split je imao da izdrži krajnje neravnopravnu borbu sa pristalicama i zaštitnicima talijanskog jezika koji je svemoćno vladao svuda, u školama, sudovima, štamparijama, redakcijama listova i časopisa. Potpunu pobjedu je izvojevala narodna stranka tek 1882. godine. Tada je i medicinska terminologija na hrvatskosrpskom počela osvajati i prostor i kakvoću.

Još s kraja XVIII stolecā, Splićanin Julije Bajamonti (1744—1800), čije su muzičko uho vređale netačnost i zbrka medicinske terminologije, propovedao je usklađivanje i domaćeg i inostranog nazivlja. Trebalo je mnogo vremena da se započne taj rad. Trebalo je naročito mnogo pretrodnog istraživačkog rada, sakupljanja građe, „ugodnih razgovora“ na samom tlu sa ljudima iz naroda. Iznad svega, nedostajalo je sagledanje narodne zajednice naše, pogled iz ptičjeg leta na sve delove naših rasparčanih i razjedinjenih naroda, obuhvatanje činjenica sa opštejugoslovenske tačke gledišta, putovanja i krstarenja van rodnog grada, van uže domovine. Setimo se da je Vuk Karadžić za jedan grleni glas našao znak *h* tek posle svog putovanja kroz Dalmaciju i upoznavanja našeg življa koje je živelo u sredini Balkana.

Neka mi je dopušteno da slučaj tog samoukog velikana navedem nešto opširnije, kao primer da se do tačnih rezultata može doći samo sveobuhvatnim načinom i kao primer kako je upravo na Pomorju, a poime-nično u Splitu Karadžićevo jezičko saznanje dobilo potrebne, široke raz-

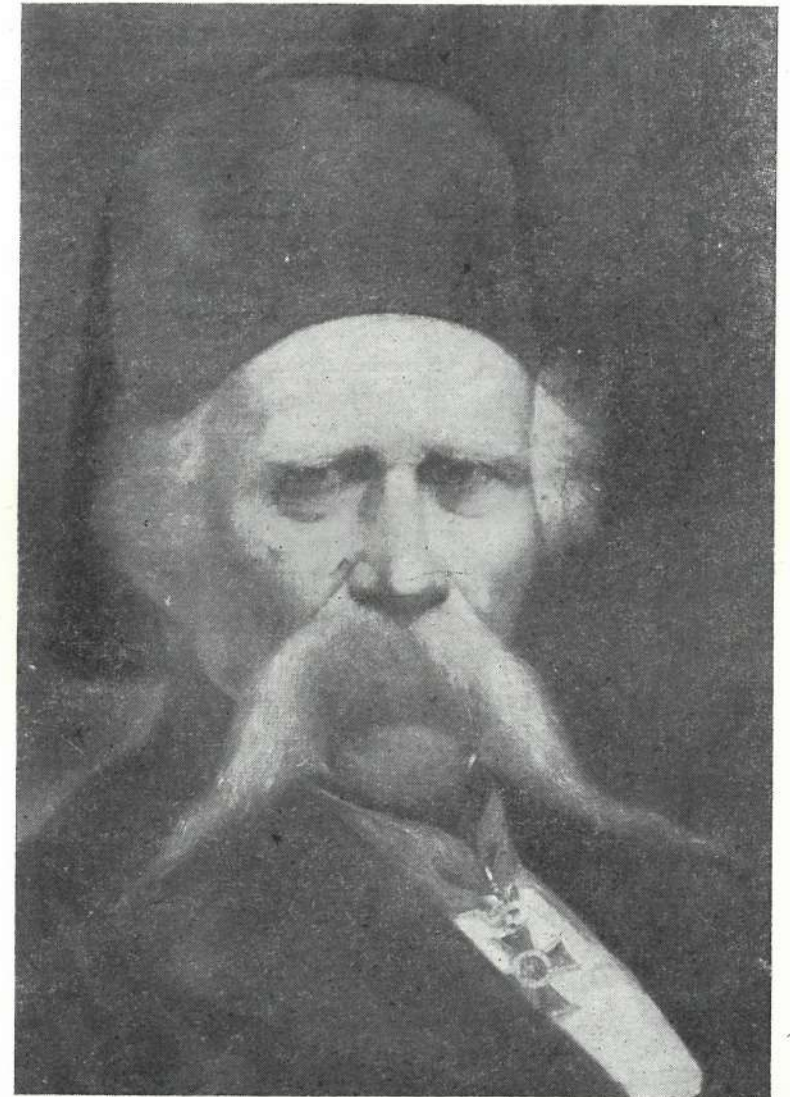
mere. Mislim da će ta digresija baciti i novo svetlo na veze koje su postojale u prošlosti između Srba i njihove braće, kako kaže Vuk Karadžić, „rimskoga zakona“, a u okviru kojih veza je i rađanje naše zajedničke medicinske terminologije.

Karadžić je bio pravi naučni turist. Iz svog sela, a zatim iz Beogradskog pašaluka i iz male tek oslobođene Srbije on je krenuo na sever ka Vojvodini, Rumuniji i austrougarskim prestonicama. Taj red putovanja će se znatno izmeniti od 1834. do 1838. Te godine treba, po mome mišljenju, smatrati prelomnim u njegovom upoznavanju jezika, književnosti, zemljopisa, istorije pa i zdravstvene kulture naših naroda. Naučno radoznao, ostajući narodski čovek, sa širokim vidicima koje mu je otvorio Beč, sa strašću koju su podržavali Kopitar, drugi slavisti, naročito češki, kao i Gete i Grim, — tek tada je u stvari Vuk Karadžić počeo sagledati sve udaljene granice Južnih Slavena. Bavljenje u Sloveniji i Hrvatskoj, put u Crnu Goru i u Dalmaciju, odlazak u Trst, sve mu je to omililo našu jadransku obalu. On će se od tada u više mahova vraćati u draga primorska mesta gde su ga dočekivali srdačno, gostoljubivo i sa velikim poštovanjem. Jula 1838. godine, preko Varaždina, Zagreba (ručao kod Janka Draškovića), Siska, Petrinje, Gline (tu ga dočekalo sedamdeset oficira), preko Karlovca (odakle je „jedva pobjegao od gošćenja“) i preko Plaškog, stigao je „zdravo, mirno i veselo“ u Senj. Već odatle on piše: „Sila sam znatnijeh stvari o našem narodu i jeziku čuo i vidjeo.“ Iz Senja, „preko Like, Krbave, Velebita i ravnoga Kotora“ došao je u Zadar gde je bio veliki broj „prenumeranata“ (pretplatnika) na njegova dela i relativno vrlo mnogo kupaca *Narodnih pjesama, Rječnika, Danice* itd., i odakle će mu docnije Vuk Vrčević slati „zadarske likere“. Tu u Zadru ostao je tada sedam dana, pa je krenuo za Skradin, Šibenik, Trogir, do „razvalina Solina“ u Spljet, kako je on nazivao Split. Put je nastavio za Imotski, potom natrag u Zadar, pa preko „Istrije u Trst“.

„Slušati i vidjeti“ — to je bilo glavno načelo svakog putovanja Vuka Karadžića. On je imao dar i moć posmatranja. U tim za njega dotle nepoznatim krajevima otkrivao je raznovrsnost crta istih pojava. Iz Splita, on se hvali Kopitaru svojim otkrićima, prosto klikće od radosti što je došao do novih saznanja: „Sita sam koješta o našem narodu i jeziku novo našao.“ Hrvati, „braća rimskoga zakona“ mu se sad ukazuju u drugoj svetlosti i on tek sad, u Splitu, saznaje prave i potpune istine: „Sad ćemo jasno znati i za Hrvate, gdje su.“ Njegova rečnička riznica se još više bogati ili nalazi potvrdu za svoju vrednost. Opet iz Splita, on sa velikim zadovoljstvom javlja Kopitaru da je u „Kastelima (između Splita i Trogira)“ našao objašnjenje i smisao reči *narikača*. To su, veli, žene koje „za platu plaču i nariču nad mrtvima“. Kad su mu „u Montenegro“ govorili o njima on je „sumnjao da igdje u narodu našem postoje“. Našao ih je u okolini Splita: „Juče sam ih tražio — piše on — te gledao i slušao. Imao sam posla dok sam ih nagovorio da počnu naricati, i, pošto su počele, onda su povalili jednu babu nasred sobe, mjesto mrtvaca. Ovu da ljudi misle da je ovaj običaj ostao od Rimljana.“ (*Prepiska*, I, str. 474—475).

Čitavo leksičko blago pokupljeno u novootkrivenim oblastima naše narodne zajednice uneće Vuk Karadžić u svoj *Rječnik* i dati mu, tako,

možda i nenamerno, jugoslovensku sadržinu. Medicinsko nazivlje je činilo dobar deo onoga što je „o našem narodu i jeziku“ našao na Primorju. Učeni profesor dr Belić, predsednik Srpske akademije nauka, govorio je jednom prilikom u Terminološkom institutu Medicinskog fakulteta u Beogradu, da se narodni izrazi najbolje sakupljaju ako se zahvate oblasti „krajnje bogate rečima kao što je naš Jadran“. Vuk je to znao i praktikovao pre profesora Belića, i beležio neumorno reči iz Risna, Boke, Dubrovnika, Šibenika, kao i sa jadranskih ostrva, poimenično sa Korčule.

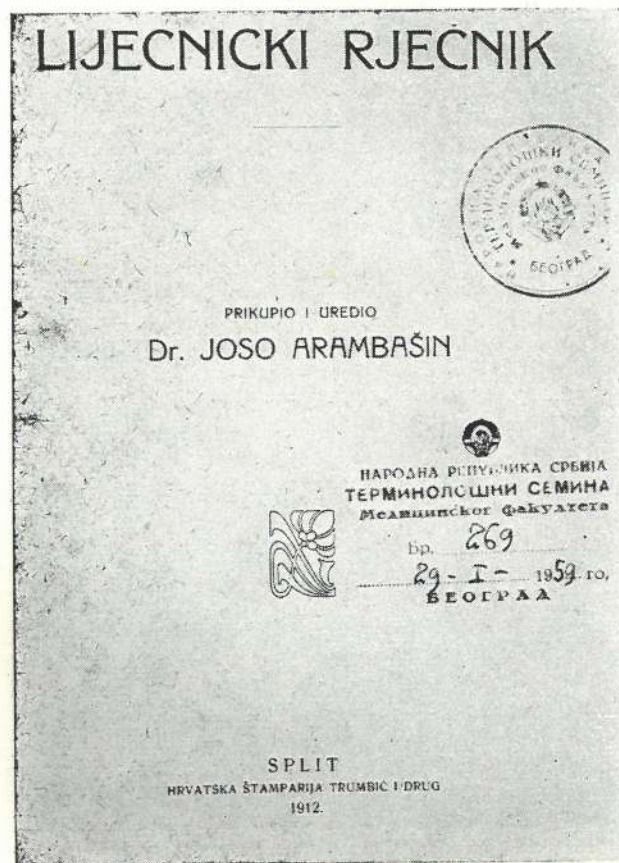

Vuk Stef. Karadžić

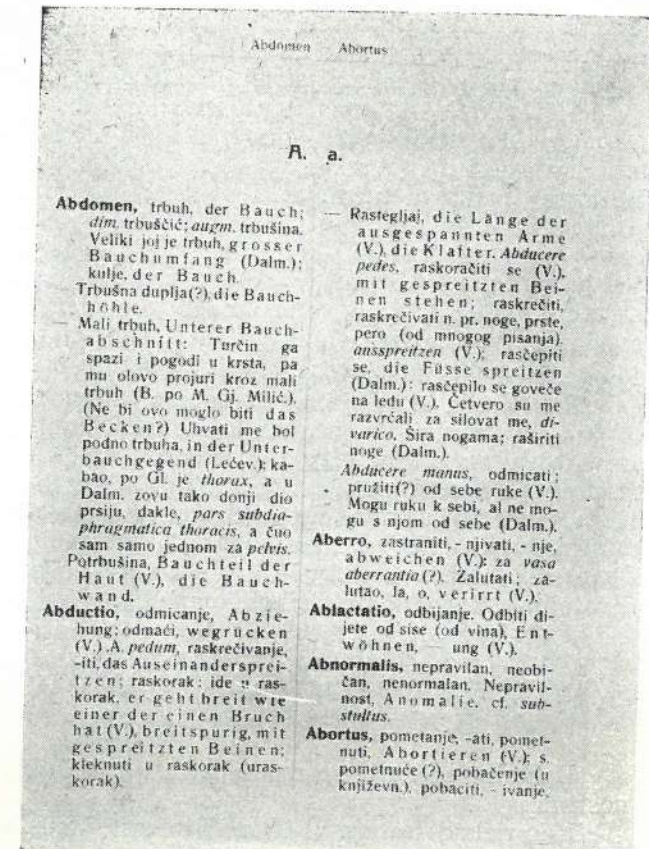
Nije sad vreme da se govori o tim i drugim medicinskim nazivima koje je Vuk uneo u svoj *Rječnik*, protumačio ih i našao im strane ekvivalente. Ovim izlaganjem hteo sam samo da naglasim činjenicu o kojoj se slabo ako ne i nimalo govorilo i pisalo, i da pokažem kako su različite i često neispitane putanje kojima su dospevale narodne reči u leksikone te kako je neobična bila njihova sudbina u rukama neumornih istraživača i zapisničara. Oprostiće mi se ova digresija jer ona pokazuje intenzivno prožimanje naših narodnih rečnika i govora, njihove selidbe s jednog kraja Balkana na drugi.

Tom prožimanju, tim starim vezama i uzajamnosti dugujemo i izvesnu istovetnost raznih naših narečja i — što nas u ovaj mah jedino interesuje — začeto objedinjavanje našeg medicinskog jezika.

Najlepši uzor pripremanja za to objedinjavanje dao je grad Split, koji je prihvatio dr Josa Arambašina, i kao lekara i kao leksikografa, i štampao njegov *Liječnički Rječnik* (Split, 1912. 8°, Hrvatska štamparija Trumbić i drug). Pedesetogodišnjica te znamenite medicinske knjige nas ovlašćuje, možda, na opširniji prikaz i njenog pisca i nje same.

Naslovna strana *Liječničkog Rječnika* dr Josa Arambašina (Split, 1912)

Jedna strana *Liječničkog Rječnika* dr Jose Arambašina. Slovo „V“ koje se javlja u tekstu, obeležava medicinske nazive koje je autor uzeo iz Srpskog *Rječnika* Vuka Karadžića

Jedna, za naše medicinsko nazivlje srećna okolnost oduševila je dr Arambašina da se „svim marom“ baci na prikupljanje narodnih medicinskih reči i na obradu *Rječnika*. 1899. godine on je bio postavljen za lekara veštaka splitskog okružnog suda i, bez bučne borbe, u tišini, uspeo je da se u sudskoj praksi izvrši veliki preokret i dopusti lekaru da svoje ekspertize piše na jeziku optuženika. A domaćih ljudi je bilo dovoljno da hrvatski jezik odjekne sudskim prostorijama i po okolnim ulicama. Ta pobeda narodnog jezika zahtevala je i narodni medicinski jezik, razumljiv i sudijama, i zastupnicima, i tuženicima, i tužiteljima. I dr Arambašin preagne da ga sastavi i oformi. „Za taj rad, kaže ovaj narodni borac, ja nijesam uzeo liječnički rečnik kojeg drugog jezika pa ga preveo, nego sam unio u moj samo one riječi koje sam dosada čuo ili čitao.“ Srećna je to bila misao! Doslovno prevođenje i kovanje je „prezreo“, uveren da će se u narodu „naći bolje i zgodnije“ od svih kovanica. Na taj način, dr Arambašin je prevashodno pristalica i nastavljac Vuka Karadžića, iz čijeg je *Rječnika*, uostalom, uzeo „od prve do poslednje reči“. Zanimljivo je da je on, kao i Vuk, pisao ne Split nego Spljet. Na kraju svoga Predgovora *Liječničkom Rječniku* on stavlja mesto i datum ovako: „U Spljetu, novembra 1911.“

Na naučnom sastanku, održanom u Beogradu oktobra 1957. godine, mi smo se duže zadržali na velikoj vrednosti i zaista neocenjivom značaju medicinskog sakupljačkog i stručnog rada dr Josa Arambašina (Videti *Zbornik radova Jugoslovenskog društva za istoriju medicine, farmacije i veterinarstva*, Beograd 1960, str. 229—231). Ovde bismo još istakli, da je i njegova zasluga što je Split 1922. godine štampao latinicom Batutov popularni medicinski vodič *Zdravlje i bolesti*, da je spasao od propasti mnogu narodnu reč i da je i suviše bio skroman kad je pisao da je hteo da prinese „kamičak zgradi naše medicinske terminologije“, jer je on toj zgradi postavljao čvrste temelje, na kojima se zidala jedinstvenost našeg narodnog medicinskog jezika. On je sam o tome ostavio svedočanstvo kad je rekao: „Veći deo riječi prikupio sam iz usta našeg puka odakle god on bio i kojim se on imenom zvaao.“

Pokoljenja stručnjaka i amatera — kao što mornari bacaju pogled na kule svetilje — upiraće oči u taj Split kome dr Joso Arambašin duguje inspiraciju za rad na narodnoj medicinskoj terminologiji, u Split koji je štampao 362 strane *Liječničkog Rječnika*, te vrste biblije medicinskog nazivlja, i 219 strana njegovog anatomske-higijenskog kompendijuma *Ljudsko tijelo i njegovo zdravlje*, koji kipi i čisto srpskohrvatskim medicinskim izrazima, upiraće oči u Split gde se takoreći alhemijski izradivalo naše narodno medicinsko nazivlje.

II

U Zadru se narodno medicinsko nazivlje stvaralo još pod težim okolnostima.

Kao nekad francuski lekar Teofrast Renedo, koji je upravo poznatiji po tome što je pokrenuo prve francuske novine (*Gazette de France*), splitski medicinski stručnjak dr Ante Kuzmanić osnovao je u Zadru *Zoru Dalmatinsku*, koja je snažno i smelo, kao što kaže akademik Grgo Novak, revolucionarno podigla glas za pravo narodnog jezika. Nije od posebnog značaja, da je taj borbeni časopis katkad lutao neosvetljenim stazama tadašnje lingvistike, teško se snalazio u spletu naših narečja i posrtao pod nepoželjnim nasleđem zaostale i dogmatske filologije. Glavno je da je on vodio istrajnu borbu protiv tuđinstine, za pobjedu narodne knjige i narodne reči.

Tu, u Zadru, preporodio se i Petar Preradović, najrečitiji glasnik i pesnik jedinstva svih Južnih Slovena, kome je Austrija, dok je bio nejak i mlad, bila otela i narodnost, i veru, i jezik. U Zadru je on ponovo progovorio maternjim jezikom, ispevao prvu pesmu za prvi broj *Zore Dalmatinske* i nagovestio slobodu: „Zora puca, bit' će dana!“

U Zadru je dobrim delom bio vaspitan, stanovao u njemu stalno od 1871. do 1874. i istakao se kao utemeljač zadarskog *Narodnog Lista* i Mihovio Pavlinović, jedan od najrazboritijih teoretičara „srbohrvatsta“, jugoslavenstva i slavnenstva (njegov *Razgovor o tome doživeo je niz izdanja*, treće je izišlo u Zadru, 1876). I svoju sjajnu prozu, i svoje rodoljubive pesme, i jarko besedništvo koje se prolamalo u dalmatinskoj Sa-

bornici, u hrvatskom Saboru i u bečkom Carevinskom veću, sve je to ovaj nezaboravni preporoditelj usmerio izvojevanju mesta narodnoj misli i njenom neophodnom pratiocu, narodnom jeziku. Za veliki Akademijin *Rječnik* strpljivo je sakupio znatan broj reči, odužujući se tadašnjim leksigrafskim strastima i sakupljačkim brigama.

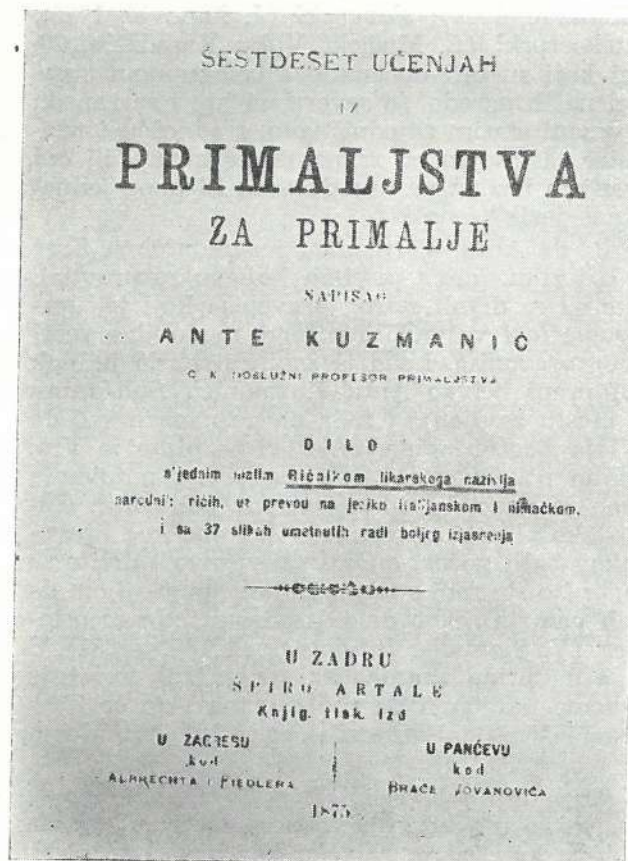
U to vreme, vidici boraca za narodni jezik nisu bili jasni. Ne samo da se nije obuhvatala cela južnoslovenska zajednica nego ni u pojedinim središtima naših kulturnih oblasti nije bilo unutrašnjeg sklada ni pravog objedinjavanja. Staro nasleđe, politička uslovljenost, verska netrpeljivost, tuđinski podsticaji, sve je to doprinosilo razbijenosti i šarenilu jezičkih teorija i pisanih, „kgjiževno“ iskovanih reči. Štampani rečnik jednog pisca razlikovao se od njegovog govornog rečnika. Sami nazivi za narodni jezik imali su celu skalu: *slovenski* (tako ga zove još 1582. godine Šimun Budinić Zadranić: „Ispravnik... s latinskog jezika u slovenski...“, a tako ga naziva 1636. godine i Jurje Baraković: „Jarula... složena u slovenski po Jurju Barakoviću Zadraniću“); *ilirički* („slavni jezik ilirički“ kažu M. Zaričić, M. Dobrević i drugi); *dalmatinski jezik* (Petar Gaudencija Radovčić, Rim, 1657); *dubrovački* („Nauk... istomačen u dubrovački“ od I. Držića, 1637); *bosanski aliti ilirički* (S. Margetić, 1704); *ilirički iliti slavonski* (A. Kanižlić, 1760); *slavenski* (J. Matović, 1775); *slavenosrbski*, *rvatski*, *hrvatskosrpski* (L. Mušicki Vuku Karadžiću, 29. decembra 1824) itd, itd. Oni koji su bili upoznati sa celokupnom stvarnošću i zapažali da su jezici naših naroda, sa severa na jug i sa zapada na istok, na istoj teritoriji, vezani starim zajedništvom, srodnošću i uzajamnošću, kao jedan isti lanac sastavljen od raznovrsnih karika, ili oni koji su se bojali da preciziranjem naziva ne uvrede ovog ili onog jednokrvnog brata govorili su: „naš jezik“, „naški“.

Da li onda treba zameriti dr Antu Kuzmaniću i saradnicima *Zore Dalmatinske* koji su pisali o jeziku, kao i piscima koji su raspravljali o medicinskim pitanjima, što su se držali starog pravopisa koji je, uprkos njihova narodnjaštva, povlačio i veštački stvorene, nenarodne reči? Oni su bili protivnici Gajevog pravopisa. I sad je zanimljivo, da je Vuk Karadžić iz Tršića u Mačvi preporučivao Antu Kuzmaniću Splićaninu po rođenju a Zadraniću po mestu bavljenja i rada da ne napada već da usvoji pravopis Ljudevita Gaja Zagrepčanina. „Ako vi — pisao je Vuk Kuzmaniću, koga je verovatno poznavao još sa svog prvog putovanja u Zadar 1838. godine, i kome je imao da zahvali za niz pohvalnih članaka u *Zori Dalmatinskoj* — ako vi zato ne primete Zagrebačkog pravopisa što očekujete da se kakav bolji počne, onda imate pravo i držite se tako; ako il ga zato ne primete što ste radi s tim današnjim svojijem da ostanete za svagda, onda bih vam ja rekao da taj sadašnji odmah ostavite i zagrebački da primite“ (V. *Slavische Bibliothek*, I, 1850—1851). S druge strane, ohrabrujući ga da primi zagrebačka slova, Vuk savetuje Kuzmaniću da ostane pri svome narečju i da radi na tome da se *Zora Dalmatinska* drži južnog narečja i da joj se jezik „približuje narodnom govoru“.

Iz celog dogovaranja jednog Dalmatinca i jednog Srbijanca lepo se vidi da njih spaja vrhovno načelo o prevazi narodnog govora nad veštačkim jezičkim tvorevinama za koje su se zalagali konzervativni pisci.

U takvim prilikama i okolnostima, u takvoj atmosferi dobijao je u Zadru svoje obličje i medicinski jezik. Svojim člancima i stručnim knjigama, saradnjom u dalmatinskom *Pravu*, popularnim poukama („Način covika“), ton je davao Kuzmanić (1807, Split — 1879, Zadar), u isto vreme i lekar i književnik, pučki bodrilac i aktivni neimar. On je tu bio i jedan od začetnika domaće istorije naše zdravstvene kulture, jer je njegov prikaz o živopisnom opisu kuge, od splitskog nadbiskupa Marina, koja je vladala u Splitu u XIV stoleću, zaista pionirski posao na polju medicinske istorije. Kad je u *Zori* pisao o „Pasjoj bisnoći“, pokazao se takođe kao istoričar

Nas se ovde tiče posebno medicinski terminolog. U svoj udžbenik *Šesdeset učenjah iz primaljstva za primalje*, koji je spremio kao „c.k. do-slušni profesor“ Babičke škole u Zadru i u koji je uneo puno narodnih ili lepo ponašenih medicinskih termina, Kuzmanić je dodao *Ričnik likarskoga nazivlja i narodnih ričih* (Zadar, 1875). Na tri jezika, — narodni, talijanski i nemački —, štampan u Zadru u tiskari Spira Artala, *Ričnik* se prodavao u Zagrebu kod Albrehta i Fiedlera a u Pančevu kod čuvenih knjižara braće Jovanovića.

Naslovna strana *Šesdeset učenjah iz primaljstva* dr Anta Kuzmanića (Zadar, 1875)

Kuzmanićev *Ričnik* je ostao kao putokaz i kao stalni izvor za narodnu medicinsku terminologiju. Desetak godina posle njegovog objavljivanja, naš najveći autoritet među starim terminolozima dr Milan Jovanović Batut usvojiće mnoge Kuzmanićeve medicinske nazive i protumačiće ih, katkad i kritički, u svojoj štampanoj *Gradi za medicinsku terminologiju* (Novi Sad, 1886, preštampano iz *Letopisa Matice Srpske*, Srpska štamparija dr Svetozara Miletića).*

Iz Batutove *Grade*, doživljujući razne sudbine, ove Kuzmanićeve narodne reči preći će u skoro sve potonje jugoslovenske medicinske lek-sikone. Pisac *Ričnika*, sastavljajući ga bez ikakva slavoljublja i bez novčanih namera, nije se možda ni nadao da će njegovo delo toliko nadživeti i biti od tolike koristi docnijim pokoljenjima.

Da je Zadar iz tog doba dao samo tog jednog delatnika na narodnoj medicinskoj terminologiji bio bi za nju izuzetno zaslužan. Međutim, kao što je bilo sa pozajmljivanjem reči iz Kuzmanićeve dela, tako se desilo i sa onim rukovetima medicinskih izraza koje je Mihovio Pavlinović ustupio Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti. Batut ih uzima iz Akademijinog *Rječnika* i unosi u svoju knjigu. Kod izraza „avindati se“ oporaviti se, na primer, on će navesti Pavlinovićev primer: „Ja sam se avinda.“ Kod „blanuti, erumpere,“ on opet daje Pavlinovićev navod: „Krv mi se blanula.“ „Bruzak, effusio“ potkrepljuje primerom koji je Pavlinović našao u Dalmaciji: „Udarila krv na bruzak“, to jest teče jako ali opet ne mlazom. Tako uzima i tumači i druge Pavlinovićeve izraze: pritrup, hypochondrium, die Weichen; cibljev, slab, schwächlich. kränklich, invalidus: „Cibljiva života (M. Pavl).“ I tako dalje.

* Evo medicinskih narodnih naziva koje je Batut uzeo iz Kuzmanićeve *Ričnika*:

Babinja groznica, babinja ognjica, febris puerperalis; babinje vreme, babinje, puerperium; belocur, flour albus; boli, dolores ad partum; bolina, syphilis; gamoziti, igrati pod srcem kad je reč o živom bremenu; gnojnica, abscessus; dojče, lactans; dugačka kost, Röhrenknochen; dušnik, trachea; glezno, malleolus; izvala, prolapsus; izvala jaže, prolapsus vaginae; izvala materice, prolapsus uteri; izmetkinja, žena koja čini da izmetne breme, žena koja svako breme pre roka izmetne; izrodina, mola; izvrat materice, inversio uteri; jagode, jagodice, gena; jaža, vagina; jajište, ovarium; kamikati, winseln, wimmern, vom Neugeborenem; kolenica, patella, nije pouzdano; kolombar, areola mammae; krak, hydatis, der Blasenwarm; kralješka, kralježak, vertebra; lopatica, scapula; materesina, hysteria; matra, biće po talijanski, vidi: materesina; metilj, hydatis; muna, upravo majmun, a u prenosnom značenju kad je reč o novorođenčetu: monstrum, Missgeburt; mutljezina, meconium; nabujica, oedema, nije pouzdano; neroduša, femina sterilis; oprostiti se, oprostiti se s čedom u porođaju, to jest rastaviti se, entbinden; ognjica, febris; ognjica od mlika, das Milchfieber; pelenica, omentum; peričac, crusta lactea; plamac, vidi crveni vetar; plena, v. pelenica; porodiljska ognjica, vidi babinja groznica; porodiljsko čišćenje, lochia, Kindsbettreinigung; pramenica, chorion, die äussere Eihaut (neće biti narodna reč); prenošče, foetus serotinus; prinosi, dolores ad partum; prisobnica, pri sebi, gravida, parturiens; prohod, anus; prvo mleko, colostrum; rodilja, parturiens; skočevo ulje, oleum ricini; sluzavica, mucosa; sučija, phthisis; taštebočina, hypochondrium; trzavica, eclampsia infantum, convulsiones; uhoresa, resica od uha, lobulus auricularae; ušnjak, digitus minimus; hipi, -ova, dolores ad partem; čedo, dete dok je još u majčinoj utrobi, die Frucht im Mutterleibe; škripac, trismus; škripi, scrophulosis.

! Srazmerno, ovo je veliki broj reči koje je Batut uzeo od Kuzmanića, utoliko pre što je uz neke stavio oznaku „Dalm(acija)“ umesto „A.Kuzm(anić)“ kao kod *grušalice*, i što ih još ima u njegovoj neštampanoj gradi.

U jednoj kazuističkoj belešci savremenog medicinskog terminologa prof. dr A. Kostića nalazimo reč *griz* koju je Pavlinović predlagao za kancer. I to nije jedini navod iz građe ovog Splićanina-Zadranina.

U Zadru su, pored Kuzmanića i Pavlinovića, i drugi pisci i stručnjaci, — namerno ili uzgred, — prikupljali i elaborisali naše medicinsko nazivlje.

Ako počnemo sa XIX stolecem, naići ćemo u građi iz 1816. godine na nepoznatog prevodioca kako traži narodne nazive za bolesti i lekove prenoseći sa talijanskog, a možda i sa nemačkog, delo franjevca Luja iz Pavije, koji je kao misionar radio u jednoj zaraznoj bolnici u Smirni. Prevodilac se verovatno služio i prevodom koji je ćirilicom bio štampan u Kotoru ranije, pre nekih dvadeset godina (1799). On je kotorski rečnik menjao u zadarski. Zanimljivo je porediti naslove tih prevoda. Razlike postoje: „perservativo“ se prevodi u jednom tekstu sa „koji slobodi (oslobođava)“ a u drugom sa „koji sahranjuje (čuva od)“; „cavaliere“ je „konik“ u Kotoru, a „vitez“ u Zadru; „spedale“ je u prvom „zadužbena pristolica“, a u drugom „bolnostanje“; „bojnom“ odgovara „vojnički“. Sličnosti ima mnogo više: „sveti Anton“, „dano na svetlost“, „sabrano u oni grad“, „za biti milodarno razdeljene“ „narodi“ (nazioni) koji „trguju s Levantom i s Barbariom“ (que fanno commercio sol Levante et colla Barbaria). Nas ovde interesuje, razume se, to što su medicinski izrazi u oba prevoda potpuno istovetni: lijek (remedio), koji liječi (curativo), kuga (la peste).

Zadarskim duhom je napojen i Đuro Augustinović, koji je jedan od mnogobrojnih naših pravopisaca, pristalica Ilirskog pokreta i koji je više voleo književnost nego svoju struku. Još pre Kuzmanića, 1844, on je objavio svoj *Ogled ilirske anatomske terminologije*. Svojom doktorском disertacijom *Brevis conspectus anatomiae topographicae cum annexa terminologia anatomiae illyrica* zaslužio je da bude uvršten u prve stvaraocce domaće medicinske terminologije.

U Zadru su se javili i prvi pokušaji stvaranja naše sudsko-medicinske terminologije. Naime, 1816. godine, čuveni zadarski štampar Batara štampa zvaničnu naredbu o odgovornosti sanitarnih lekara u pogledu izdavanja umrlice i higijenskog nadzora prilikom sahrane mrtvih: „Nauk za sahranu zadavljenih, utopljenih, sledenih, obišenih, odušenih, otrovanih, udriivenih od groma... i prem rođenih koji davaju priliku da jesu mrtvi“. Beogradski profesor sudske medicine dr Milovan Milovanović, koji je sagoreo tražeći narodne reči za svoj predmet, mogao ih je, eto, naići i u ovom *Nauku*, koji je u stvari talijanski *Istruzione* obučena u domaće ruho. Kao što se vidi, prevodilac se stara da naše domaće, adekvatne izraze za talijanske reči: „affogati, annegati, ghiacciati, impiccati, strozzati, avvelenati, colpati dal fumine“. Njegova je zasluga što prezire, kao što je govorio dr Arambašin, rđavo skovanu i na stranu reč nakalemljenu reč. U to vreme još nije bio stvoren niti poznat termin „mrtvoroden“ i naš prevodilac se muči da naše veran prevod za „neonati apparentemente morti“, pa umesto „prividno mrtvorodenih“ on opširno analizira: „prem rođeni koji davaju priliku da jesu mrtvi“.

Dvadeset godina docnije, 1836, opet u Zadru i opet u istom izdavačkom preduzeću, drugi prevodilac će se postarati da naše još prikladnije

izraze: zadušeni, utopljeni, smrznuti, obešeni, zadavljeni, otrovani, udareni od strile. On će pokušati da bar unekoliko sažme perifrazu prvog prevodioca koji nije znao za „mrtvorodene“: „neonati apparentemente morti“ postaću „stopro rođeni sumnjivo mrtvi“.

Čini mi se — a zbog toga se i zadržavam na ovakvim slučajevima —, čini mi se da takvi prevodilački postupci opravdavaju naš naslov: „laboratoriji medicinskog nazivlja“; možda bi čak bilo opravdanije reći: „radionice za domaće medicinsko nazivlje“.

Ako dodamo da je po jedan odeljak te opširne naredbe morao biti čitan na nedeljnoj službi u zadarskoj katedrali i u ostalim dalmatinskim crkvama, možemo sagledati kako je narodni medicinski jezik stvarao naš književni, naučni medicinski jezik, a ovaj se očišćen i preciziran vraćao u široke krugove pučanstva.

Kad je reč o leksikonima sudske medicine, pomenimo samo još i to da je u Zadru štampan i jedan od najvećih priručnika svoga doba za forenzički postupak, „o načinu kako se ima činiti sudbeni razgled mertvaca“.

Muke tih nepoznatih prevodilaca da stvore domaću medicinsku terminologiju ogledaju se i u drugim „naucima“ („ako bi se po nesreći okužilo koje selo“, Zadar, tisak Antonija Luja Batara, 1814), u raznim „okolisnim zapovedima“ (cirkularima), u mnogobrojnim zvaničnim „oznanjenjima“ puku kako da se čuva i leči, u „javljenjima“ (proglasima), u „razglašenjima“ („jedna nemoć koja ... se zove nemoć župska“, sifilis), u „naputcima za osobe koje nisu lekari“ o prvoj pomoći. U zadarskoj štampariji braće Batara, gde su štampani svi ovi propisi i pravilnici, izdata je za vreme francuske vlade na narodnom jeziku i „uprava od policije“, omanja brošura koja je govorila „o potribi da se providi zdravlju i čistoći ovoga grada“.

U Zadru su bile raširene i pouke o zdravlju, gde su, prirodno, medijnu epidemičnih bolesti, naići ćemo takođe mnogu medicinsku reč. Zadarski nadbiskup Frane Novak, na primer, štampa (uvek kod braće Batara) 1831. godine vrstu proglašenja koji odmah u početku sadrži narodni medicinski naziv: „Sinci pridragi! Bolest kužna kolera...“

U Zadru su bile raširene i pouke o zdravlju, gde su, prirodno, medicinski izrazi imali svoje mesto. *Hortus sanitatis* je oduvek bio omiljena lektira prosvetnih radnika, neukih građana pa i seljaka. Zadrani su, uostalom, higijeni pevali i pesme (*Hygea de arte bene diuque vivendi. Carmen*. 1847). Puk je tražio te pouke na narodnom jeziku, i zadarski *Naradni List* izdaje 1871. popularni spis *Kako da z d r a v o živiš*, prevod Montegacinih lekarskih saveta. Prevodilac Kazimir Ljubić, vatreni politički borac za prava narodnog jezika, pašti se da naše domaće reči i iz te oblasti.

Medicinske izraze naići ćemo i u knjigama koje su izišle u Zadru a nisu isključivo iz zdravstvene struke. Šime Ljubić štampa 1846. godine (neprestano u štampariji braće Batara) oveću brošuru *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, u kojoj se može napabirčiti i nešto narodnog medicinskog nazivlja.

Želeo bih da imam u rukama *Težački Glasnik* koji je izlazio u Zadru pre više od sto godina, koji je negovao narodni jezik i u kome mora da

ima i narodnih medicinskih reči kao što su medicinski nazivi koje je Batut vadio iz srpskog *Težaka*. Koliko naslućujem, mora da je taj časopis bio veran i rodoljubiv prenosilac latinskih i talijanskih termina na hrvatskosrpski jezik i bio istraživač narodnog medicinskog jezika, pošto mu je zdravstveno vaspitanje naroda ležalo na srcu i duši.

Pomenuću uzgred da i farmaceuti i veterinari mogu sresti svoje nazivlje u zadarskim izvorima.

Savremeni biljari koje interesuje nomenklatura lekovitog bilja prelistaće sa korišću rukopis Petra Bartulovića (koji je svakako sačuvan u jednoj od zadarskih gimnazija): „Ime od trava talijanski i slovinski i od mnogih naravne kriposti.“ Govorilo se da u tom rukopisu ima znatnih priloga i za farmacijsku i za medicinsku terminologiju. U pominjanim zvaničnim naredbama, uputstvima i poukama farmacija je dobro zastupljena raznim spiskovima i cenovnicima: „Taksa za lijekove k austrijskoj farmakopeji od godine 1855“ (Zadar, 1855), „Spisak likovah... koji se naći moraju kao potribite likarije u svakoj likopravionici Dalmatinske Kraljevine“ (Zadar, 1869), iz kojih se dadu izvući mnogi ondašnji narodni farmacijski naziv (ljekovnik, ljekarnica itd).

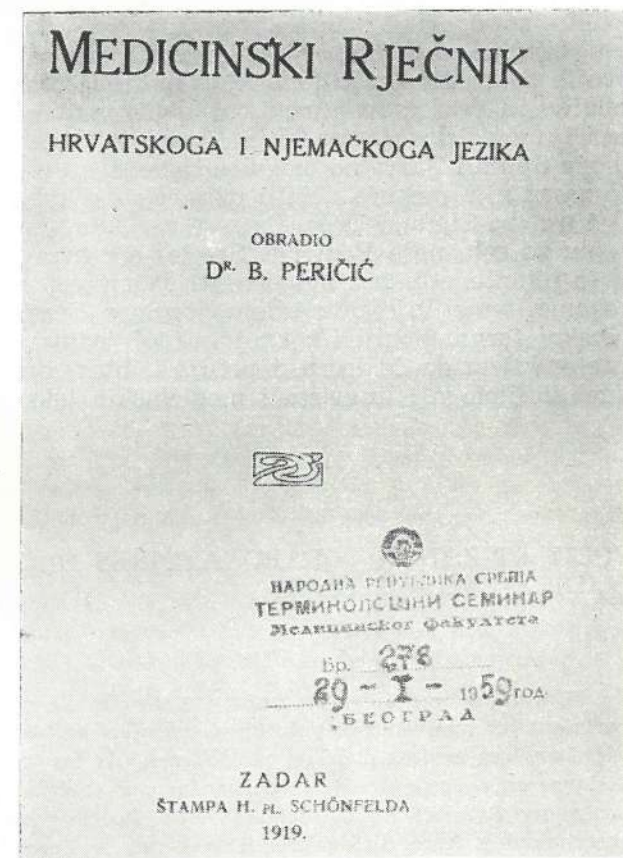
Terminolog koga interesuje veterinarstvo, i koji želi da poredi prošlost i sadašnjost, naći će takođe jezičke pojedinosti iz te oblasti u zadarskim „naucima“. 1836. godine, na primer, izlazi jedno uputstvo u kome prevodilac, bolje reći prerađivač, stvara domaće izraze za medicinska, farmacijska i veterinarska zanimanja: „medici“ su bili „ljekari“, ali „chirurgi“ su se zvali „rukoličnici“ (koji leče rukom), a veterinare su krštavali imenom „živoličnici“. Dvadesetak godina kasnije, nazivi će se nešto promeniti: ljekari, vidari i živinski ljekari. Međutim, izvesni tadanji veterinarski izrazi su se održali i do danas: marva, živina, domaća životinja, odgojitelj konja, kužna bolest goveda, bijes (bjesnoća, steklina), gnojavica (čir) na konjima. Naći će se i izraza o kojima se da raspravljati: životinjske bolesti, marvinska pošast (epizoofija), ugriz od besnih svin.

Sav ovaj mnogostruki rad, koji je razbacan i o kome se malo vodilo računa, u stvari je delimičan pokušaj, početak jednog zamašnog posla. Kuzmanićev *Ričnik* se ograničio mahom na primaljske termine. Pavlinovićeva građa je rezultat sporadične i nuzgredne delatnosti. Zadar će tek u prvim decenijama našeg stoleća dati domaćoj medicinskoj terminologiji stručno i sistematsko delo: 1906. godine, dr B. Peričić štampa „nemačko-hrvatski dio“ svog *Medicinskog Rječnika*, a trinaest godina docnije on ga dopunjuje i popravlja, dodajući mu „hrvatsko-nemački dio“.

Ozbiljna je i savesna ta knjiga. Mogu joj se činiti izvesni prigovori, u pogledu kovanica naročito, ali ovde tome nije mesto, a najzad, ima li knjige kojoj se ništa ne zamera! Ona je u svakom slučaju vrlo značajno ostvarenje višestrukih i plemenitih namera piščevih: dr Peričić je pomakao „naprijed pitanje o našoj medicinskoj terminologiji“, olakšao rad i studentima i profesorima medicinskih fakulteta, pokazao kako se vodi briga o dobrom književnom jeziku i, kao nekad preporoditelji i kao Vuk Karadžić, ostao što je mogao više veran „narodnom govoru“. Kad je prema tuđoj reči stvarao nov naziv, starao se da on bude „nagođen u duhu

našega jezika“; težio je uvek da što češće izvesnim uobičajenim knjiškim i veštačkim terminima nađe značenje prema onima koji su bili „običajni u narodu“.

S pravom je dr Peričić uvrstio u svoj *Medicinski Rječnik* (Zadar, 1919, štampa H. pl. Schönfelda, 8°, str 197) i nazive iz dodirnih, srodnih naučnih grana. Prirodno su tu i termini iz „farmakologije“ i iz „živinartva“ (veterinarstva). Ali će i fizičar, i psiholog, i sudski veštak, i filolog, prelistavati s radoznalošću i sa korišću knjigu ovog vrsnog Zadranina.

Naslovna strana
Medicinskog Rječnika
dr B. Peričića (Zadar. 1919)

Ako se ikad zaustavimo u internacionalizovanju našeg medicinskog jezika i ako se zaželimo živopisne, izrazite i lepe narodne medicinske reči, moći ćemo je odabrati u delu dr Peričića. On je za svoj *Rječnik* rekao da je rečnik „hrvatskoga i nemačkoga jezika“. Ali je to leksikon isto toliko srpski koliko i hrvatski (u njemu nema reči „zrcalo“ a ima reč „ogledalo“), štaviše on ima jugoslovensko obeležje, jer — mada to nije izričito kazao — pisac je sakupljao građu u raznim krajevima naše

zemlje i služio se i beogradskim, i zagrebačkim, i sarajevskim, i novosadskim, i splitskim izvorima.

Dr B. Peričić je „Predgovor“ u drugom izdanju svog *Rječnika* datirao oznakom: „Zadar, mjeseca juna 1919“, i reč Zadar istakao i štampao razređenim slovima: Z a d a r. Kao da je još pre pedeset godina hteo da pomogne i nama da udarimo glasom na naziv grada koji su tuđinci zvali Zarom ali koji se nikad nije odrekao svog slovenskog imena niti izneverio narod.

Moje izlaganje, čiju opširnost može opravdati želja da se što dokumentovanije iznesu stvari koje su ili nepoznate ili su bile nekad prečutkivane, moje izlaganje se zaustavlja ovde, jer ne sme da zakorači u vreme koje još ne pripada istoriji.

Istorija medicinskog jezika naših naroda je u povoju. Ona nema svojih posebnih stručnjaka. Nju tek treba obrađivati da bi se dobio sveobuhvatni pogled na razvoj, na oblikovanju i naročito na vekovnu migraciju medicinskog nazivlja širom Balkana. U toj oblasti ni značaj i uloga Splita i Zadra ne mogu se sagledati u potpunosti, kao što, uostalom, to zasad nije moguće učiniti ni za Kotor, koji je bio medicinsko središte već u doba Stefana Dečanskog, ni za Dubrovnik, Trogir, Šibenik, jednom rečju za celo naše Pomorje. Smelo je s moje strane što sam se upustio u to pitanje. Ali, bez mogućnosti da na licu mesta, u arhivima i bibliotekama, temeljitije proučavam doprinos Dalmacije našoj izvornoj medicinskoj terminologiji i njenoj nužnoj jedinstvenosti, daleko od toga da pretendujem da ću iscrpsti predmet, hteo sam ovim da probudim radoznalost filologa i lingvisti i medicinskih leksikografa i istoričara.

SPLIT ET ZADAR — LABORATOIRES DE TERMINOLOGIE MEDICAL YUGOSLAVE

Aleksandar ARNAUTOVIĆ

Les villes de Split et de Zadar étaient dans le passé les foyers importants d'où partaient les mouvements politiques, culturels et libérateurs des peuples yougoslaves. Dans ces centres d'ardent patriotisme, dès les temps les plus reculés, les Yougoslaves engagèrent une lutte acharnée pour le droit d'usage de leur langue nationale, que Byzance, les Ottomans, Venise, l'Aigle noir à deux têtes des Habsbourgs cherchaient à faire disparaître. Bien avant la Première guerre mondiale et sans attendre l'union politique des Yougoslaves qui ne s'effectuera qu'en 1918, les défenseurs de l'idiome du pays vivant à Split et à Zadar emportèrent, dans un combat inégal, des victoires signalées et, vers la fin du XIX siècle, dans toute l'Autriche-Hongrie, ils finirent par faire triompher leur idéal. C'est dans cette atmosphère, si peu favorable, que la terminologie médicale en serbocroate et en slovène naissait, se développait et prenait le dessus sur le vocabulaire latin et sur les termes envahissants importés par les étrangers. Dans cette évolution du langage médical yougoslave, le rôle des écrivains, des publicistes, des savants et des médecins splitois et zadariens fut considérable. La richesse lexicale du Littoral adriatique, l'abondance

d'expressions suggestives et pittoresques dont les côtes yougoslaves regorgeaient, les regards investigateurs des ethnographes et des philologues qui y accouraient depuis des années, tout secondait les efforts des terminologues médicaux qui, en quête de termes nationaux, désignaient et même baptisaient à partir du fond linguistique du peuple les parties du corps humain, la faune domestique ou étrangère, les maladies, les plantes curatives, les médicaments et les remèdes.

A Split, le Dr Joso Arambašin excella dans l'art de glaner les mots populaires de cette espèce provenant non seulement de Dalmatie mais aussi de toutes les régions yougoslaves; il „méprisa les frontières politiques“ et étendit ses investigations philologiques à toutes les centrées et à tous les rameaux du peuple yougoslave. Il devint un collectionneur passionné de termes médicaux, et tous ceux qu'il rencontrait, citadins, paysans, instituteurs, prêtres, furent l'objet de sa curiosité. Il dépouilla aussi les ouvrages de presque tous ceux qui l'avaient précédé dans ce domaine et dont le goût de la pureté de la langue était évident. Le résultat de ce travail méthodique fut son *Lexique médical*, publié à Split en 1912. (Voir dans le texte sa page de titre, ainsi que la page 1 où le signe „V“ indiqua les mots pris dans le *Srpski Rječnik* de Vuk Karadžić).

A Zadar, le grelot fut attaché par le Dr Ante Kuzmanić, le Théophraste Renaudot dalmate, connu plutôt comme fondateur de la gazette *Zora Dalmatinska* que comme médecin. Dans son journal, à l'époque de la plus terrible oppression autrichienne, il entreprit une lutte révolutionnaire en faveur de la langue nationale, et il fut un précurseur dans l'élaboration de la terminologie médicale. En 1875, à Zadar, le Dr Kuzmanić publia ses *Soixante cours d'accouchement*, auxquels il ajouta un *Dictionnaire illyrien de terminologie médicale populaire*. (Voir dans le texte le facsimilé de la page de titre). Lors de l'édition de ses *Matériaux* (Grada, Novi Sad, 1886), le plus grand terminologue serbe le Dr Milan Jovanović-Batut, empruntera au Dr Kuzmanić un important nombre de termes, ce qui n'est point un infime hommage. Un autre Dalmate, Mihovio Pavlinović, qui fonda à Zadar le *Narodni List*, dont le titre (*Le Journal du Peuple*) signifiait à lui seul tout un programme politique, se fit remarquer par ses discours, retentissants et courageux, prononcés dans les parlements locaux et austro-hongrois en faveur de l'égalité en droit à accorder à tous les dialectes yougoslaves. Il a laissé un recueil de mots populaires parmi lesquels se trouvent aussi de nombreux termes médicaux autochtones, que l'Académie yougoslave des sciences et des arts à Zagreb a insérés dans son *Dictionnaire*.

C'est à Zadar encore que l'on retrouve force circulaires, arrêtés, instructions officielles, listes et tarifs des médicaments „obligatoirement trouvables“ dans chaque pharmacie, force manuels, traités, thèses de doctorat, dont les auteurs s'évertuent à créer en jargon „slave“, „illyrien“, „dalmate“, „ragusain“, „croate“ ou „serbe“ des termes médecine, de pharmacologie et d'art vétérinaire. Là on rencontre aussi la terminologie serbocroate de la médecine légale; elle est „en herbe“ et elle attendra longtemps avant de trouver son vrai codificateur en la personne du Dr Milovan Milovanović, professeur à la Faculté de Médecine à Beograd, mais ses débuts zadariens ne sont point à mésestimer.

Comme pour donner une sorte de synthèse de tous ces travaux, où la connaissance et le respect de la langue maternelle étaient de rigueur, le Dr B. Peričić publia à Zadar, en 1906, la première partie de son *Dictionnaire médical*, en deux langues, allemande et croate. Il le complètera treize ans après par la partie croato-allemande. Mais cette dénomination de „croate“ ne doit pas induire en erreur: l'ouvrage du Dr Peričić a un cachet bien yougoslave. Quand il marque sa devise:

„Rester fidèle au parler du peuple“, il comprend aussi bien le parler des Croates que celui des Serbes. Il n'en pouvait pas, du reste, être autrement, car, depuis, des siècles, les fréquentes migrations des Slaves du Sud à travers les Balkans, si désastreuses pour la vie matérielle, ont favorisé l'esprit de solidarité dans la résistance ainsi que — ce qui nous intéresse pour l'instant — l'interpénétration des expressions médicales yougoslaves. Cette interpénétration était si forte que l'on ne peut que difficilement distinguer l'origine première de mêmes mots circulant sur divers territoires. Dans ce sens, un fait, peu connu et rarement évoqué, est très significatif: c'est à son séjour à Split et à Zadar que Vuk Karadžić, le grand réformateur de la langue et de la littérature serbocroates, doit un élargissement décisif de ses horizons linguistiques. C'est dans ces villes, où sa doctrine populiste et ses réformes orthographiques avaient de nombreux adeptes, qu'il se rendit exactement compte de certains traits communs à tous les tronçons du peuple sudslave, pour la plupart subjugués, divisés et cloîtrés par les ennemis de leur indépendance. C'est du Littoral adriatique qu'il a emporté maintes expressions et, entre autres, une foule de termes médicaux. Ceux-là, il les a ensuite fait figurer dans son célèbre *Srpski Rječnik*, en contribuant ainsi, de son côté, à l'unification des terminologies médicales yougoslaves, unification si souhaitable et prônée aussi bien par les spécialistes que par le grand public.

L'histoire de la langue médicale des Yougoslaves n'en étant qu'à ses débuts, l'auteur de l'article, loin de prétendre épuiser le sujet annoncé dans le titre, déclare avoir avant tout voulu provoquer des travaux analogues.

SPLIT UND ZADAR — LABORATORIEN DER JUGOSLAVISCHEN MEDIZINISCHEN TERMINOLOGIE

Aleksandar ARNAUTOVIĆ

Die Städte Split und Zadar waren in der Vergangenheit wichtige Herde, aus welchen heraus sich politische, kulturelle und freiheitliche Bewegungen der südslavischen Völker entwickelt haben. In diesen Zentren leidenschaftlichen Patriotismus begannen die Südslaven schon in weit zurückliegenden Zeiten, den bitteren Kampf um das Recht des amtlichen Gebrauchs ihrer Landessprache, das ihnen die Byzantiner, Osmanen, Venedig, sowie der schwarze Doppeladler der Habsburger immer wieder streitig zu machen versucht haben. Sehr lange vor dem ersten Weltkrieg und ohne auf den politischen Zusammenschluss der Südslaven der erst 1918 erfolgte, zuzuwarten, haben die in Split und Zadar lebenden Verteidiger der Landessprache in ungleichem Kampf namhafte Siege verzeichnet, um endlich gegen Ende des 19. Jahrhunderts auf dem gesamten Gebiet der österreich-ungarischen Monarchie restlos zu triumphieren. Trotz der ungünstigen Atmosphäre in welcher sie geboren wurde, entwickelte sich die serbokroatische und slovenische medizinische Terminologie und nahm überhand über das lateinische Wörterbuch und über eindringende Fremdausdrücke. Im Zuge der Evolution der jugoslawischen medizinischen Sprache spielten die einheimischen Schriftsteller, Publizisten, Gelehrten und Aerzte eine bedeutende Rolle. Das reiche Lexikon des Adriatischen Littorals, überquellende Mengen suggestiver und pittoresker Ausdrücke mit welchen das südslavische Kü-

stengebiet übersät war, die forschenden Blicke der Ethnologen und Philologen die hier ständig eintrafen, sie alle waren die Helfer der medizinischen Terminologen, die auf der Suche nach nationalen Termen, aus dem linguistischen Schatze des Volkes heraus, Namen und Bezeichnungen schöpften und sogar schufen für Teile des menschlichen Körpers, für solche aus der einheimischen und fremden Tierwelt, für Krankheiten, Heilpflanzen, Medikamente und Heilmittel.

In Split verstand Dr. Joso Arambašin die Kunst nicht nur dalmatinische, sondern aus allen südslavischen Gebieten stammende volkstümliche Worte dieser Art aufzulesen; er verachtete politische Grenzen und erstreckte seine philologischen Forschungen über alle Gegenden und auf alle Zweigstämme des jugoslawischen Volkes. Als passioniertem Sammler medizinischer Termen war jeder Städter, Bauer, Lehrer oder Priester dem er begegnete, für ihn ein Objekt seines Forschungsdranges. Er verfertigte Auszüge aus fast allen Werken seiner Vorgänger die sich durch Sprachreinheit auszeichneten. Das Ergebnis dieser methodischen Arbeit ist sein *Medizinisches Lexikon*, welches in Split im Jahre 1912 zur Veröffentlichung gelangte. (Siehe im Text dessen Titelblatt sowie Seite 1, worin unter dem Zeichen „V“ jene Worte angemerkt sind, die er aus dem *Srpski Rječnik* von Vuk Karadžić entnommen hat.)

In Zadar übernahm die Initiative der dalmatinische Théophraste Renaudot, Dr. Ante Kuzmanić, der nicht so sehr als Arzt denn als Gründer der *Zora Dalmatinska* berühmt wurde. In diesem Zeitungsblatt kämpfte er, in einer Periode stärksten österreichischen Druckes, den revolutionären Kampf für die nationale Sprache und wurde so zum Vorkämpfer für das Elaborat der medizinischen jugoslawischen Terminologie. Dr. Kuzmanić veröffentlichte im Jahre 1875 die *Sechzig Kurse der Geburten* welchen er ein *Illyrisches Wörterbuch der populären medizinischen Terminologie* hinzufügte. (Siehe im Text das Faksimile des Titelblattes.) Bei der Herausgebung seiner *Baustoffe* (*Grada*, Novi Sad 1886) wird Dr. Milan Jovanović-Batut, der grösste Terminologe Serbiens, später eine bedeutende Anzahl von Ausdrücken von Dr. Kuzmanić entleihen, eine Ehre, die nicht zu unterschätzen ist. Ein anderer Dalmatiner, Mihovio Pavlinović, der in Zadar das Volksblatt *Narodni List* gründete, dessen Titel allein schon dessen politisches Programm beinhaltete, hat die Aufmerksamkeit auf sich gelenkt durch wiederhallende Reden in den Parlamenten daheim und in Oesterreich-Ungarn, in denen er sich tapfer für das Gebrauchsrecht aller südslavischen Dialekte eingesetzt hat. Er hinterliess eine Sammlung volkstümlicher Ausdrücke, worunter sich zahlreiche autochthone medizinische Bezeichnungen befinden, die die Jugoslawische Akademie der Kunst und Wissenschaften in Zagreb in deren *Wörterbuch* aufgenommen hat.

In Zadar blieben zahlreiche Rundschreiben, offizielle Beschlüsse und Instruktionen, Vorschriften, Listen und Tarife über Medikamente, „obligatorisch erhältlich“ in jeder Apotheke, erhalten, des weiteren viele Handbücher, Traktate und Doktorats-Thesen die davon zeugen, wie sehr sich die Verfasser bemüht haben, im „slavischen“, „illyrischen“, „dalmatinischen“, „ragusanischen“, „kroatischen“ oder „serbischen“ Dialekt medizinische, pharmakologische und veterinärmedizinische Termen zu schaffen. Hier begegnet man, was nicht unterschätzt werden darf, den Anfängen der legalen serbokroatischen medizinischen Terminologie; sie liegt noch brach und muss wohl noch lange zuwarten bis sie ihr wahrer Kodifikator Dr. Milovan Milovanović, Professor der Beograder Medizinischen Fakultät, entdecken wird.

Als ob er alle diese Arbeiten, wo Kenntnis und Achtung der Muttersprache strengste Forderungen sind, einer Art von Synthese zuführen wollte, hat Dr. B. Pe-

ričić in Jahre 1906 in Zadar den ersten zweisprachigen deutsch-kroatischen Teil seines *Medizinischen Wörterbuches* veröffentlicht. 13 Jahre später komplettiert er das Werk mit der Herausgabe des kroatisch-deutschen Teils. Die Bezeichnung „kroatisch“ soll jedoch hierbei nicht zu falscher Schlussführung verleiten: das Werk trägt den unzweifelhaften jugoslawischen Stempel. Gemäss dem Wahlspruch „der Volksrede treu bleibend“ den er vermerkte, hat Dr. Peričić sowohl die Sprache der Kroaten wie auch der Serben gekannt. Es konnte dies in Übrigen auch nicht anders sein, denn die häufigen Wanderungen der südslawischen Völker quer über den Balkan, haben, so unglückseelig sie auch für das materielle Leben waren, den Geist der Solidarität des Widerstandes gestählt und — was uns augenblicklich zu-meist interessiert — die Interpenetration der medizinischen Ausdrücke zwischen den Südslaven gefördert. Diese Durchdringung war derart kraftvoll, dass man nur mit äussersten Schwierigkeiten den Ursprung gleicher Worte die auf verschiedenen Gebieten zirkuliert haben, festzustellen in der Lage ist. Bedeutsam ist in diesem Sinne die nur Wenigen bekannte und selten erwähnte Tatsache: der grosse Reformator der serbokroatischen Sprache und Schrift, Vuk Karadžić, verdankt seinem Aufenthalte in Split und Zadar eine entscheidende Erweiterung seines linguistischen Horizontes. In diesen Städten, wo seine populäre Doktrine und orthographischen Reformen zahlreiche Anhänger hatten, erhielt er die richtigen Eindrücke über gewisse gemeinsame Züge der südslawischen Volksstämme welche zum Grossteil unterjocht, entzweit und abgesperrt waren von feindlichen Mächten die ihre Unabhängigkeit, unterdrückten. Aus dem Adriatischen Littoral entnahm er viele Benennungen und Ausdrücke sowie u.a. auch eine grosse Anzahl medizinischer Termen. Diese hat er später in sein berühmtes Werk *Srpski Rječnik* aufgenommen und damit zur Vereinheitlichung der jugoslawischen medizinischen Terminologie beigetragen; eine Unifizierung, die sowohl von Fachleuten wie auch vom breiten Publikum erwünscht und gepriesen wird.

Da die Geschichte der medizinischen Sprache der Jugoslawen noch einer weiteren Entwicklung untersteht, ist der Verfasser sehr von der Annahme entfernt, den im Titel dieses Artikels erwähnten Gegenstand hiermit erschöpft zu haben und erklärt, vor allem den Wunsch gehegt zu haben, dass dieser Beitrag zu analogen Arbeiten Anregung geben möge.

NOVIJA ISTRAŽIVANJA O ANTIČKOJ KANALIZACIJI U DIOKLECIJANOVOJ PALAČI U SPLITU*

Branimir GABRIČEVIĆ

ZA OVO KRATKO SAOPĆENJE KORISTIM ARHEOLOŠKU dokumentaciju novijih istraživanja u Dioklecijanovoj palači, koje sistematski od 1956. godine izvodi Odjel za povijest graditeljstva Urbanističkog biroa u Splitu. Kao arheolog-suradnik tog Odjela, po ovlaštenju istraživačke ekipe, iznosim rezultate, koji se odnose na otkriće dijelova antičke kanalizacije u Palači, jer je to građa, odnosno problematika, bez sumnje od interesa.

Iako se o Dioklecijanovoj palači pisalo veoma mnogo, a najvećim dijelom, što je razumljivo, sa stanovišta historije arhitekture i umjetnosti općenito, nije slučajno da je problem kanalizacije u njoj, jedan od osnovnih podataka (po Niemannu): prag sjevernih vrata + 7,19, pločnik šnjih dana veoma malo, da ne kažemo nikako, rasvijetljen.

Prije nego pređem na iznošenje dobivenih rezultata potrebno je upozoriti na karakteristike terena na kome je Palača sagrađena, jer je to element koji je svakako uvjetovao mnoga građevinska rješenja u samoj Palači, pa i rješenje problema kanalizacione mreže u njoj.

Teren na kome je Palača izgrađena sastoji se od laporaste podloge kroz koju se mjestimično provlače kamene kose (litice) čvrsta sastava. Taj teren, što je sasvim razumljivo, pada od sjevera prema jugu, tj. prema morskoj obali. Međutim, treba istaknuti da je veoma osjetljiv pad terena i od istoka prema zapadu. Radi ilustracije, evo nekoliko osnovnih podataka (po Niemannu): prag sjevernih vrata + 7,19, pločnik na križištu ulica u centru Palače + 7,10, pločnik Peristila + 6,40, prag istočnih vrata + 7,40, prag zapadnih vrata + 4,78.

Navedene podatke veoma je važno imati u vidu prije nego pređemo na elemente koji nas posebno interesiraju.

KANALIZACIONA MREŽA U SJEVERNOM DIJELU PALAČE

Kada se radio iskop za temelje zgrade koja se adaptirala za potrebe Centra za kulturu Radničkog sveučilišta jugozapadno od sjevernih vrata Dioklecijanove palače pronađeno je reviziono okno i dio presvođenog ši-

* Iz dokumentacije istraživačkih radova u Dioklecijanovoj palači Odjela za povijest graditeljstva Urbanističkog biroa u Splitu.